

„1“.

13. zvezku tretjega letnika »Slovenke« ste, draga urednica, napisala na strani 312. pomenljive besede: »Ko sem prečitala v Levčevem pravopisu odstavek: »Kako izrekamo in pišemo soglasnik l, se mi je srce stisnilo in občutilo takšno bol, kakoršno občutimo, ko se zavemo, da je minulo nekaj lepega in priljubljenega. In ko sem še enkrat čitala stavke in besede: Čovnar ima dovč čovn; dav mi je piščav, jevka ima veje do tav, vovk, biv, obav i. t. d. ter zraven opombo, da, kdor pred soglasniki in na koncu besed l čisto izgovarja, tisti se spakuje, govori ptuje in pri-siljeno, sedaj sem si dejala: »hvala Bogu, da več ne poučujem«...

V malo zadoščenje vam bodi, da je vašega opravičenega mnenja skoraj ves omikani slovenski svet, razun kacega čudaka iz Gorenjske, kateremu bi priporočali v branje lepi predgovor pok. škofa Mattevža Ravnikarja k »zgodbam svetega pisma« leta 1815., kjer beremo n. pr. »Kolobocija ves kranjski jezik obruzdá in ga Sloven-cem priostudi in Kranjca po nedolžnem v zaničevanje spravi: In če pojde tako, nas bo tako daleč ta kolobocija pripravila, da ne bomo znali jezika. Ogibajmo se zbrodene kranjščine... Ohraniti se mora čisti jezik... Lepe nauke treba v čedno besedo obleči... Vsak narod, kedar se začne nekoliko otesavati, začne to pri svoji domači besedi«...

Med soglasniki ima l največjo različnost v slovenskem ljudskem jeziku. Njegova izreka je zlasti koncem besed posebno raznovrstna. Tako se dokazuje n. pr. da se izgovarja na zahodu: sturu, p'ršu, obu, kupu, reku; sturiva, p'ršva, obva, kupva, rekva. — Za Sotlo: küpu, reku, küpila, riekla. — V Slovenskih Goricah: storil, prišel, vdobil, kupil. — Pri Ptuju: storo, prišao, kupio. — Pri ogrskih Slovencih: erkao, tekao, govoro i. t. d.

Učni načrti za ljudske šole in pojasnila po vseh naših pokra-jinah, kjer bivajo Slovenci, pravijo, da učenci pri vstopu v šolo svoje misli izražajo le v svojem podnarečju in v slabem jeziku, a učiteljeva je naloga, da odstrani te neprilike in dovede otroka v govoru in pisavi do prave, književnopravilne besede. Tako je bilo in tako bode, v kar vam lep dokaz skoraj jednoglasni letošnji sklep učiteljskega zbora prve gimnazije ljubljanske, ki je častno nastopil v obrambo nam priljubljenega l.

Kako bi bilo, če bi na Krasu poučeval dve leti učitelj, ki je donesel s seboj gorenjsko izreko; dve leti potem bi tamkaj pouče-vala isto mladino Kobaridka s svojim podnarečjem in čez pet let

naj bi došel novodobnež nove izreke? Kak govor, kaka zmešnjava! Bi li ne bilo boljše, kakor je bilo doslej, da skuša učitelj, učiteljica dovesti otroke po vsem Slovenskem do jedno-istega jezika, do jedno-iste izreke, kakor se je to, vsaj na Primorskem, trdilo uže nad trideset let!

Dolenjci okoli št. Vida, Zatičine izgovarjajo l bolj čisto, tudi v Brdih in v nekaterih krajih Krasa opazite to; sploh pa po novih ljudskih šolah na Primorskem skoraj povsod. In to vam, draga urednica, ugaja in to je lepo in mora biti, če hočemo imeti jedno-isti jezik vsi, ki se »Slovence« imenujemo.

Uže Marko Pohlin, ki je imel precej kosmata ušesa, piše leta 1768., torej pred sto in tridesetimi leti v svoji »Kraynski Grammatiki« str. 159: »Es ist ein zumahl gröblicher Schnitzer, wie man es selbst hart höret: Ti Špeva, kaj se peva inu govoriva, kader se nam bva pvatnu inu kobivo uzeva«. Tako on, ki pravi: »torej pišemo in govorimo vol in ne vov, pol in ne pu, da ne ognjusimo svojega jezika«. Tako Marko Pohlin!

Pač res! Izmed soglasnikov bi bilo morda treba seosebno l čisto izgovarjati, ker je, kakor vidno, njegovo izgovarjanje, kjer še ni nova ljudska šola pognala krepkih korenin, razno in lahko postane po še bolj raznih izrekah še večja »kolobocija«, kakor jej škof Ravnikar pravi. Kratko bi bilo pravilo: l je, kakor u, kedar ima j za seboj topljen; sicer pa l čist!«

Mimo tega so se v novejši dobi, kakor to tudi trdi Jože Marn, nekateri prijatelji poprijeli oblike: volilec, roditnik i. t. d. mesto: volivec, rodivnik in zazdeva se pravilnejša pisava: bralec, volilec, ker nam naravnost kaže izpeljavo od drugega deležnika tvorno-preteklega časa.

V staroslovenščini — tako vsaj smo se učili — je l glasnik ali pa soglasnik. Glasnik, če se rabi sredi besede, kakor srednjik in mu potem vedno sledi jeden staroslovenskih ploglasnikov, kakor da bi bil glas l spremljan po nekakem temnem jeku; ali pa pričetkom kakor sprednik, n. p. pl' n, vl'na, l'gati. Drugače se rabi kakor soglasnik.

A pustimo staroslovenščino in preidimo zopet k blagglasnoj novoslovenščini!

Naši predniki, naši stari književniki in pisatelji, niso sicer imeli vsi redne sreče, da bi bili doživeli konec devetnajstega stoletja in so se morda počasi in po trnjevej poti obrazovali, a vendar so nam povedali marsikatero resnico in nikakor ne gre, da bi dandanes vse to zakopali v staro šaro in v gnojišče.

Da vidite, kako neki te »starine« mislijo, skličem jih danes v malo posvetovanje; čeravno poreče ta in oni, kaj nam mar za te starikaste nazore — mi živimo v probujeni dobi, v dobi napredka in vse, kar je starega, naj izgine in nastane naj nov cvet, novo beseedišče, nov govor!

Stari Ožbald Gutschmann piše leta 1777: Obschon der Mann nach Verschiedenheit der Gegenden verschiedene Aussprachen und Wendungen der Wörter angenommen hat, wird er doch stolz darauf, wenn man rein und im feinern Tone spricht. Man richte sich nicht nach allen Fehlern der Mundarten« in na strani 3. »Die anderen Buchstaben, so auch das »l« klinge rein, wie bei den Deutschen«.

Mislimo si le, kako grozna puščoba je bila med izobraženimi Slovenci na Gorotanu pred letom 1777., in vendar je jeden teh mož, blagi Gutschmann rekel, da ni nikakor »spakovanje«, če govorimo, kakor pišemo, če pišemo književno pravilno! On pravi, da »celo učenjaki, ki so doslej bili v dotiki z narodom slovenskim, so menili, da se morajo posluževati vseh napak in nepravilnosti, ki so se tekom let pri ljudstvu tu in tam vgnjezdile« in nadaljuje: »Glaubet mir ferners mit meiner höchst eigenen Erfarnis, da ich in meinem Missionsamte alle Pfarren abgelaufen und dennoch überall in einer mittelmässigen Nettigkeit redend, mit Beifall bin verstanden worden«.

Tako piše Gutschmann, o katerem pravi učeni Jernej Kopitar v svoji slovnici na strani XLIV: »der kärntnische Missionät Gutschmann sagt zwar nichts neues — aber auch nichts falsches«.

Drugi priča naša je slavni jezikoznanec in veleum. Jernej Kopitar, ki piše v svoji slovnici leta 1808. na strani 130: »Schreibe, wie du sprichst, wäre eine Regel, die wir aufgeben müssen; denn es handelt sich nicht nur darum, statt l ein v einzustellen, auch der Vocal, der dem l vorangeht, wird nicht so gesprochen. Darüber gebe es eine Menge Regeln und Ausnahmen ohne Ende, die, wenn das l beibehalten wird, alle entbehrlich sind.« Temu možu, kateremu bi pač »spakovanja« ne smeli očitati, velja pravilo: »Govori, kakor pišeš, če pišeš književno pravilno!« —

Blagi Kopitarjev sodobnik, čestitljivi Valentin Vodnik, bodi nam tretja priča. Poslušajmo, kaj nam on veleva v svoji slovnici leta 1811., na strani 5! »Mi učeniški pa jim berimo v šoli in velevajmo brati tako, kakor ima glas vsaka črka sama na sebi, da jih bodo vedeli pisati in da se ob jednem lepega jezika in pravopisnosti navadijo«. — Menim, da je govoril dovolj jasno! On pa ni bil samo pesnik, pisatelj, marveč tudi vesten učitelj in govornik.

Četrta priča, Peter Danjko, jeden bolj rodovitnih in zasluženih pisateljev svoje dobe na Štajerskem, piše v slovnici leta 1824. na strani 5. »l behält immer seinen Laut, wie im Deutschen, z. B. len, salo, kol — Last, Geld, Zahl«. Upamo, da se čestitljivi pisatelj in govornik, ki je mnogo občeval s slovenskim ljudstvom, ni »spakoval«!

Peti mož, France Metelko, ki je kakor duhovnik, pisatelj, slovničar in učitelj pospeševal razvoj našega jezika, pravi leta 1825. v svoji slovnici, na strani 7.: »Es wäre zu rathen, dass man das geschriebene l mit dem davor stehenden Vocale immer rein aussprechen solle«.... in tega nasveta smo se tudi krčevito prijeli!

Urban Jarnik, u. 1844., ki se prav imenuje koroški Vodnik in je naš jezik temeljito poznal ter se z njim bavil ves čas svojega življenja, nam je šesta priča v častitljivem zboru teh starčkov. On pravi: »Čisti l sem slišal na koroško-štajerski meji. Baje se je uho sosedov Nemcev in Italijanov ustrašilo čistega l, od tod morda pregovor: »Zabavljica je premenila l v v.«

Kakor priča iz starega Gorotana, govori sedma priča iz Štajerja, Anton Murko, ki piše leta 1843. na strani 8. svoje slovnice: »Es giebt ein reines l und ein moullirtes l = lj. Um uns jenen Slaven, welche das l aussprechen, zu nähern und uns und ihnen gegenseitig das Studium der Grammatik zu erleichtern, weichen wir hier ab vom Gesetze: Schreibe, wie du sprichst und sagen »Spreche, wie du schreibst!« Dobro ste jo pogodili, dragi Murko in le kak jekleni § 14. bi nam to lepo navado mogel ugonobiti!

Kratko a jedrnato se je odrezal France Malavašič, rodom Slovenec iz Kranjske, v svoji slovnici leta 1849. na strani 4. »Svoj pravi glas obdrži l na konci«. Tako je in tako bodi! —

Krepko se oglašča deveta priča, M. C. v Glasniku 1863., stran 91: »Kaka zmešnjava utegne nastati, če se ne ustanovi gotovo pravilo za pisavo besed s črko l. Pisati in govoriti zdaj l zdaj v nika-kor ne kaže«.

Kakor deseti se oglašča Anton Janežič in uže leta 1864., str. 118. piše: »Lepoglasna končnica -elj, ki je med prostim ljudstvom opešala, v pisavi čedalje večjo veljavo zadobiva« — in leta 1876. str. 13. »Prosto ljudstvo l v breznaglašanih in predtegnjenih zlogih s predstoječim samoglasnikom vred sploh kakor ov ali u izreka; česar pa pravilni izreki ne kaže posnemati.

n. pr. delal = delov, terpel = terpu«. — in »Treba je, da ohrani l pri soglasniku svoj lastni glas, posebno če spada soglasnik k obrazilu. Pravilni izreki ne kaže spreminjati l s samoglasnikom v ov ali u, toraj delal in ne delov, terpel in ne terpu«.

Josip Staré piše v slovenski deklamaciji, leta 1868. »da je nemilo poslušati napačno izrekanje«. On še živi in nam to lahko potrdi.

Dvanajsta priča je znani jezikoslovec in zelo marljivi, prerano umrli Josip Marn, ki piše jasno in določeno leta 1866., str. 22. »Dokler se stara pisava ne ovrže in nova do dobrega ne skaže, se le ta edino prava zvati ne more. Svetovali so prav bistri pisatelji, naj se vadijo mladi Slovenci, da se privadimo polagoma lepo brati. Kako prijetno je poslušati pravilno branje in govorjenje! So- in samoglasnike gre čisto izgovarjati«. —

Tej dvanajstorici, ki morda vendar nekaj pomeni, ker hrani imena onih mož, katere gotovo pozna in čisla vsak obrazeni Slovenec, smelo še pridružimo dva moža nove, boljše dobe. To sta Jos. Šuman in dr. Jakob Sket.

Jos. Šuman piše leta 1881. »Mi imamo omehčani lj, srednji l in vsaj deloma trdi l, n. pr. lani; po večini pa samo srednji, evropski ali nemški l in omehčani lj. Na Gorenjskem se govori mesto l = w, bwato; pred soglasniki in na koncu u, n. p. jiwa, ju; tudi srednji l se na Gorenjskem enako izgovarja: živau. Na Rezijanskem: »bral, šal, šel, to je staroslovenski š' l'«. . . in leta 1884. piše: »l govorimo na Štirskem, kakor srednji l, n. p. dal, kozel, polnočnica, lani — na Rezijanskem in v Zagorji tudi: bil, pil, spal«.

Doktor Jakob Sket, pa piše leta 1894. na 6. strani svoje slovnice, ki je sedaj v občem v rabi na naših srednjih šolah in učiteljskih: »V pismenem jeziku ohranil se je prvotni in pravilni l, zatorej ga tudi v olikanem govoru vedno čisto in razločno izrekuj. Govori tedaj: dolg, delal, roditnik in ne dovg, delav, rodivnik«.

Koncem vam povem, da sicer »Drugo berilo in slovnica«, ki se je svoje dni izdelala na Kranjskem in se leto za letom v nezadovoljnost učiteljstva brez premembe ponatiskuje, piše leta 1898. na strani 134. »l se izgovarja v nekaterih krajih kakor v, kedar stoji pred soglasnikom ali na koncu besed, n. p. volk = vovk, polž = povž, žolna = žovna, delal = delav« — a. . . pripoveduje in trdi prej: »Soglasniki imajo vselej svoj čist in enak glas« ter ukazuje na strani 135. v 3. nalogi: Popravite pogrške v sledečih stavkih: »Slišav sem pokati ceu dan. Govorio je siu starček. Obleku je nou plašč. Cesarici Marii Terezii je slediv sin Jožef. Zapomnite si nauke svojih staršeu in učiteljeu«.

Čemu vse te in jednake naloge, če nam velja glavno pravilo: »Soglasniki imajo vselej svoj čist in enak glas! Ravnajmo se po tem pravilu in pazimo, da se lepoglasni naš l čisto in pravilno izreka, kar nam velevajo vsi naši strokovnjaki prejšnje dobe in kar je uže leta 1522. utrdil Nemcem nemški pisatelj Valentin Jkelsamer v svojej knjigi: »Teutsche Grammatica«, ko piše na strani 12: »Das l ist ein zungen buchstab, die zung wirt obe an den gumen getruckt, so sich der mund gleich zu lachen vn fröligkait schickt«. Stori tako, prečastita bralka, in nikdar ne dobiš niti ov niti u. —

V nasprotnem slučaju pa — česar nas Bog varuj! — bi se na način slabe, pokvarjene izreke glasu l, ki se sem ter tja po raznih dolinah širje Slovenije razno izreka, ne oddaljili samo, kakor smelo trdi uredništvo »Slovenke«, od bratskega jezika hrvatskega, temveč bi celo med seboj razpadli v razna podnarečja brez skupnega književnega jezika v govoru in pisavi. Nam bi več ne veljale pomenljive besede našega Val. Vodnika: »Alle Slovencen in heutigen Inneroesterreich reden nur eine slavische Sprache, slovensko«.

A odstranili bi se tudi od drugih Slovanov, tako n. p. imamo v češčini vlk, vlna, plny, mlha, slza, slovensko: volk volna, polni, solza in slunce, člun, dlouhy, dlouh, tlusty, hlubina, slovensko: solnce, čoln, dolgi, dolg, tolsti, globina; kralj, učitelj—kral, učitel in: křídlo, zrcadlo, pravidlo, kadidlo, modliti se; padl, padla, padlo, rostl, rostla, rostlo—krilo, zračlo, pravilo, kadilo, moliti, pal, pala, palo, rasel, rasla, raslo. —

A predaleč smo morda zašli in ker ste, draga urednica, rekla »da ste odkrita sovražnica našim preobilnim philologom«, hočemo končati in upati, da vendar prejmete te male črtice v obrambo vam »lepega, blagoglasnega l«.

Nič novega — a staro v novejši obleki! V obćem pa si zapomnimo zlate besede J. Navratila, ki je v Koledarćku leta 1854. pisal na strani 41.:

»Jezik ni igraća, da bi ga vsakdor šemil po praznih domišljajah; — jezik je božji dar ljudstvom, da se v vednostih povzdigujejo na zmirom višjo stopinjo omike v svojem lastnem jeziku. Čistiti, likati, izobraževati je treba jezik naš, ne pa šemariti ga«.

K.

V Trstu, julija meseca, 1899.

